

Алымбаева Б.А.

СУЛТАН РАЕВДИН «ЖАНЖАЗА» РОМАНЫНЫН ИДЕЯЛЫК-СТИЛДИК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Алымбаева Б.А.

ИДЕЙНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА
СУЛТАНА РАЕВА «ЖАНЖАЗА»

B.A. Alymbaeva

IDEOLOGICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE NOVEL
"JANJAZA" BY SULTAN RAEV

УДК: 890.67/12

Мында идеялык-стилдик жактан чыгарма жазуучунун прозадагы изденүүлөрүнүн жемештүү көрүнүшү, андан аркы терең, бийик ойлордун башаты деп баалоо айтылат.

Негизги сөздөр: жазуучу, ой, ой толгоо, жыйынтык, роман.

В статье рассказывается об особенностях идейно-стилистической прозы, как плодотворного результата исследований высоких и широких мыслей писателя.

Ключевые слова: писатель, идея, мысль, результат, роман.

The article learns about the features of ideological and stylistic prose as a fruitful outcome studies of high and broad thoughts of the writer.

Key words: the writer, an idea, a thought, a result of the novel.

Кыргыз адабиятындагы проза жанрынын мыкты чеберлеринин бири катары Султан Раевдин ар бир чыгармасы өзүнчө сөз кылууга арзыйт. Ал майда аңгемелерден тартып, новелла, повесть, романдарынын, драмалык чыгармаларынын баарында тең идеясы терең маселелерди көтөргөндүгү байкалат.

“Жанжаза” романы – жазуучунун эң кийинки чыгармаларынын бири. Алгач “Акыркы пайгамбар” деген аталышта жазылган романдын алгачкы вариантынын айрым бөлүмдөрүн карап чыккандан кийин дүйнөлүк кыргыз жазуучусу Чыңгыз Айтматов ага “Кара” деген атты сунуш кылгандыгын, бирок чыгарманы “Жанжаза” деп атоо менен кашаанын ичине “Кара” атын дагы кошо берип келе жаткандыгын жазуучу маектеринин биринде эскерет (2). Ошол эле маегинде Ч.Айтматов чыгарма тууралуу: “Бул абдан терең философиялык чыгарма, окурмандар мындай чыгарманы кабыл алганга даяр болушу керек” деген пикир айтканы тууралуу сөз бар. Бул бир жагынан романдын идеясына байланыштуу болсо, экинчи жагынан романдын стилине тыгыз байланыштуу. Анткени формалык, стилдик жактан жазуучу “аңсезимдик төгүлүү” (“поток чувства”), “ички үн”, башкача айтканда, монолог принцибин тандап алган. Анда адаттагы көркөм чыгармалардагы сыяктуу, үтүр, чекит сыяктуу тыныш белгилери коюлган эмес, авангарддык стилде жазылган. Ал дүйнөлүк алкактагы Пруст, Г.Стайн, В.Вулф, Ж. Жойс, Т.С.Элиот, О.Хаксли, Г.Грин, орус жазуучулары Б.Пильняк, Ю.Олеша, В.Вишневскийлердин изденүүлөрүн эске

салат. Ал эми идеялык жактан башка-башка 7 сюжет, 7 катмар орун алат дагы, алар бир бүтүндүккө биригет. Адамдык ой толгоолор жагынан, адамдык жандүйнөнү ачып берүү өңүтүнөн ал М.Булгаковдун “Мастер менен Маргарита” чыгармасын эске түшүрөт. Улуу жазуучубуз Ч.Айтматов айткандай, аталган романды окуу үчүн окурмандын даярдыгы мыкты болууга тийиш. 1991-жылы анын алгачкы үзүндүлөрү мезгилдүү басма сөздө жарыяланганда окурмандар аны түшүнгөн эмес, татаал, түшүнүксүз, башаламан, жасалма көрүнгөн. Бирок чыгарма катары толук бүткөндөн кийин ага карата мамиле кичине өзгөрүлдү. Тыныш белгилеринин коюлгандыгын жазуучу өзү: “Адам ойлонгондо тыныш белгилерине карабайт эмеспи”, – деп түшүндүрөт. Ал эми чыгарманын аталышын “Акыркы пайгамбар” атаганынын себебин жазуучу “Адам акыркы чекке келип жетти. Динден жардам жок. Ал кантип сакталып кала алат? Өз жан дүйнөсүндө гана сакталууга болот. Кудай биздин жан-дүйнөбүздүн жемиши болуш керек деп ойлойм”, – дейт.

Чыгармада 7 башка катмардын, 7 башка сюжеттин орун алышы С. Раевдин байыркы 7 салттуу санын ыйык тутуп колдонгондугун көрсөтөт. Чыгармада 7 каарман катышканы айтылат. Чыңгызханга байланыштуу бөлүмдө Чыңгызхан өлөрүндө өз ноёнуна 7 кат тапшырат. 7 сандык алтын, каухар, акак таш, асыл зергер буюмдарды үстүнө чачууга буйрук берет. Ушул сыяктуу нерселердин өзүнөн жазуучу өзүнүн этникалык маданиятындагы нерселерди дүйнөлүк маданияттардагы көрүнүштөр менен тереңден жуурулуштуруп турган аракетин байкатат. Дегенибиз, С. Раев дүйнөлүк адабият, маданият менен тереңден тааныш, өз маданиятына дагы ошол бийиктиктен туруп көз чаптырган абдан кыраакы, сезимтал жазуучу. Бул туурасында биз темабызга байланыштуу башка макалаларыбызда дагы белгилеп өткөнбүз.

“Жанжаза” романынын аннотациясында “Султан Раевдин “Жанжаза” романы терең психологиялык, философиялык чыгарма-притча. Романда реалдуулук менен сюрреалдуулук, мезгил менен мейкиндик бири-бирине бекем жуурулушуп, адам жашоосунун түбөлүктүү дөөлөттөрү тууралуу ой козголот”, – деп белгиленет. Чыгарманы жазууга жазуучу өзүнүн 20 жылдык өмүрүн короткон. Белгилүү акын

жана журналист Олжобай Шакир менен болгон маек-тешүүлөрүнүн биринде чыгарманы жазуу аракетин боюнча С. Раев: “Бул романды жаза баштаганым 20 жылдан ашып кетсе да, анын себеби убакыт эмес. Бирок ага мезгил, турмуш, дүйнө тааным өзүнүн “коррективасын” киргизди десем туура келчүдөй. Ошол кездеги романдын “архитектурасы” азыркы варианты менен асман-жердей айырмаланып турат. Азыркы кезде дүйнөлүк адабий процессте “жаңы роман” теориясы ар кандай дискуссияларды жаратып жатат. Бул адабияттагы жаңы дөөлөт, жаңы көз караш, жаңы принцип кандай болуу керек? Деги эле адабияттын миссиясы эмнеде деген түбөлүктүү суроого жооп издөө менен барабар. Азыр биз акыл-эстин жаңы эрасына келдик, биз каалайбызбы же каалабайбызбы, адамзат алдында Гамлеттин “быть или не быть” деген суроосу тикесинен тик туруп алды. Адам жашоосунда ички “психологиялык революция” жүрүп жатканын баамдабай келебиз. Чындыгын айтайын, “Акыркы пайгамбарды” жазып жатып таптакыр башка нукка, башка жолго түшүп кеткенимди да билбей калдым. Романдын аты да өзгөрдү...” (3), – дейт.

С.Раевдин мурдагы чыгармаларынын, айталы, “Пусу” аңгемесинин кейипкерлери же болбосо “Оо кыздар” пьесасынын кейипкерлери бардыгы ар башка мүнөз-жоруктары, жүздөрү менен көзгө тартылып, эсте бекем уюп калат. Ал эми “Жанжазанын” каармандары – жиндиканадан качып чыккан жети адам. Алардын куу талаадагы диалогу берилет. Ал өрөөн жиндилер үчүн ыйык. Каармандардын аттары сырдуу: Император (Лир), Клеопатра, Таис Афинская-философ (шизофреник-сойку), Чыңгызхан, Искендер Зулкарнайн, Козучак. Ал эми алардын ата-энеси ыроологон чыныгы аттары кимдер экени айтылбайт, ынаалап жерге түшкөндөн эле алардын маңдайына ушул ысымдар жазылгандай. Чыгармада жогорку 6 каарман катышып жатат да, бирок эмнегедир алар дайыма жетөө сыяктуу сүрөттөлөт.

Жазуучу өзүнүн кыргыз коомунда, же болбосо дегеле дүйнөдө болуп жаткан адам баалуулуктарын, адам менен адамдын, аял менен эркектин мамилелерин ушул чыгармасында белгилеп өткүсү келгендей, анда ашкере интимдик темаларга дагы кеңири орун берилген. Мындан тышкары негизги маани кейипкерлердин абалына байланыштуу кирди-чыкты ой-жүгүртүүлөр аркылуу берилген. Окурмандын атайын даярдыгы керектиги тууралуу айтматовдук пикирге туура келген жагдай – чыгармада философия күчтүүлүк кылат. А чындай келгенде жинди адамдардын эле жогоруда айтылгандай кирди-чыкты ойлору окурманды бир топ ойго, суроого кириптер кылат. Анын өзөгүн, бири-бири менен байланышы жоктой болгон жети катмардын түйүнүн кармаш үчүн эле оңой акыл талап кылынбайт.

Чыгармадагы өзгөчө иштелген бир катмар катары Чыңгызхан туурасындагы бөлүктү айтса болот. Андагы сезимдик, психологиялык абалдар кылдат иштелген. Бул туурасында акын Олжобай Шакир төмөнкүлөрдү белгилейт: “Дүйнөнү “санкара

колу менен кылыч мизинде” кармап келген жаагердин өлүм алдындагы тээ балакат курагынан тартып, жарык дүйнө менен кош айтышканга чейинки көз ирмем аралыгындагы эс тутумунан сыдырган өмүр тарыйкасы кандай окурманды болбосун тыбырчылатат. Окурманда да эмне болуп кетет деген тынчсыздануу жаралат. Көз алдыга жандуу элестеген сүрөттөөлөр опаасыз дүйнөгө көзү тойбогон адамзаттын табиятын терең ачат. Айрыкча койнуна алып жаткан тунгуч кызы бир кезде өз канынан жаралганын туйган Чыңгызхандын түйшөлгөн жери драматизмди улам күчөтөт. Окуя биринин артынан бири өөрчүп отурат. Себеби түн ичинде жыланды белине ороп кирген тунгут кыздын апасы да качандыр бир убакта Чыңгызханга эң алгачкы жолу аялзаттын кумарын татыткан сулуулардын бири болуп чыгат. Миндеген сулуулардын ичинен өзгөчөлөнгөн бул кыз так ошол сулуунун жатынынан, болгондо да өз канынан жаралганын баамдаган канкор акыр өз кызынын колунан мерт болуп, бирок өлүм алдында кыңкыстап жатса да койнуна жылан катып кирген сулуудан өч алдырбайт. Эчендеген душманын тукум курут кылган Чыңгызхандын каары ушул кызга келгенде мокойт...” (3). Жогоруда белгиленгендей, Чыңгызханга байланыштуу жазуучунун табылгалары колдоого аларлык. Тарыхта андай болгонбу, болгон эмеспи, бул башка маселе, кеп жазуучунун кайсы бир окуяга чыгармачылык мамиле кылып жаткандыгында турат. Болбосо көркөм ой жүгүртүүсүз айтылган нерселер турмуштук окуялардын же тарыхтардын тизмеги болуп калмак. Көркөм изденүүнүн аркасындагы кескин бурулуштар, күтүлбөстүктөр турмуштун өзүндөй айтып келгис жагдайлары менен кызыктуу дагы, окурмандын бүйрүн кызытат.

“Жанжаза” романы тууралуу коомчулукта, адабий чөйрөдө түрдүү пикирлер айтылып, анын мазмуну чечмеленип жаткан учур. Алардын бири катары Мурат Ауэзовдун төмөнкү пикирин берүү ашыктык кылбайт: “Жанжаза” – нечто системно иное. Не беллетристика. Ощущение такое, что Раев переместился в другое измерение. Из яви зримых, слышимых реальностей шагнул в вечное бытие клубящихся, не сгутившихся, не затвердевших смыслов и протоявлений. И уже оттуда всматривается в обстоятельства земной жизни, исключив для себя соблазны быть апологетом посюсторонних представлений, докторин и страстей человеческих.

Посмотрите, в какой полноте и как непосредственно открываются ему история, философия и художественный опыт различных времен и народов, включая “апокалиптическую” литературу, “магический реализм” латиноамериканцев, европейский модернизм и много другое. И никаких признаков простодушного или камуфлированного ученичества. Раев – свой в ноосфере. В Полифонии его поэтики присутствуют и Мухтар Ауэзов, и Чингиз Айтматов. Но так, словно они с удовольствием приняли приглашение Раева поучаствовать в его необычной литературе. Он весь настоян на кыргызском фольклоре, языке и духе “Манаса”. С этим отчасти связаны

точность и многообразие речевых характеристик “Жанжазы”, включая стилистику откровений и проповедей. Темпоритм романа безошибочен как бег безусловного фаворита аламан-байги” (1).

Жогорку пикирлерден көрүнүп тургандай, Султан Раевдин “Жанжаза” романы өзүнүн идеялык бөтөнчөлүгү, стилдик жаңылыгы менен кыргыз адабиятындагы жаңы саамалык катары элес калтырды. Чыгарманын тулкусунан изделчү көрүнүштөр, жаңылыктар улам башка окурмандын, адабиятчынын, китеп сүйүүчүнүн көзү менен талданып, дагы көп ирет сөзгө алынат деген ой бар. Идеялык-

стилдик жактан чыгарма С.Раевдин прозадагы издөнүүлөрүнүн жемиштүү көрүнүшү, андан аркы терең, бийик ойлордун башаты деп баалоого болот.

Адабияттар:

1. Ауэзов М. О романе Султана Раева “Жанжаза”. Мысль. Республиканский общественно-политический журнал. Август, 23, 2013.
2. Чыкынова А. Романом 2014. г в Кыргызстане признано произведение Султана Раева “Жанжаза”. КирТАГ.– Б., 2014, 31 март.

Рецензент: кандидат филологических наук Байгазиев С.О.